

Птичият свят на Деветашката пещера

Златозар Боев

Деветашката пещера е разположена на 2 км северозападно от с. Деветаци (Ловешка област), в северните предели на Деветашкото плато на десния бряг на р. Осъм, на около 250 м н.м.в., и се смята за една от най-големите пещери в Европа. За пръв път от край го край е обходена едва през

1930 г. Археологическите проучвания в пещерата са започнати през 1927 г. от археолога Васил Миков. Всички изследвани досега останки от птици, чиито брой надхвърля 5000, произлизат от късноплейстоценски отложения от ранен вюрм и са датирани на около 70 000 г. Те са събрани през започналите през 1996 г. археологически разкопки под ръководството на археоложката доц. г-р Стефка Иванова от Националния археологическия институт и музей на БАН. През същата година пещерата е обявена за природна забележителност. Подробни сведения за пещерата и историята на нейното проучване сп. „Природа“ публикува в

Птици в пещера? А сега, ге! – ще си кажете, но... ще сгрешите! Да, и то не една, а над 130 вида птици, установени досега. С това тази най-голяма наша пещера се превръща и за палеозолозите в една от най-важните „библиотеки“ на плейстоценската епоха, в която учените разлистват и разчитат една по една страниците на историята на животинския свят по нашите земи!

кн. 2/2016 г. Нашата цел сега са птиците, които, както ще се убедите, заслужават специално внимание!

Най-напред: няма друго място в България, където да са открити находки от 8 изчезнали вида птици, които са летели, мътели и пеели у нас до края на плейстоцена, а

някои – дори допреди едно столетие! Тези птици са: тетреф (*Tetrao tetrix*), снежна яребица (*Lagopus lagopus*), полска пра-яребица (*Perdix palaeoperdix*), колхигски фазан (*Phasianus c. colchicus*), стрепет (*Tetrax tetrax*), средна бекасина (*Gallinago gallinago*), врабчова кукумявка (*Glaucidium passerinum*) и червеноклюна хайдушка гарга (*Pyrhhoracorax pyrrhoracorax*).

От тези 8 вида само един – полската пра-яребица, е изкопаем, т. е. напълно е изчезнал от лицето на Земята. Тази птица е била примитивна форма, отличаваща се от съвременната полска яребица (*Perdix perdix*) със забележимо по-малките си размери. Тя е

Деветашката пещера с „окната“. Сн. Андрей Андреев

Входът на Деветашката пещера, 02.09.2017 г. Сн. З. Боев.

Снежна яребица (*Lagopus lagopus*).
Рис. Златозар З. Боев.

Червеношия гъска (*Branta ruficollis*).
Рис. Златозар З. Боев.

характерен вид за средноплейстоценските отложения в умерените ширини в Европа. Смята се, че е непосредственият предшественик на *P. perdix*, но била с по-гребни телесни размери. Тя е била по-гребна дори и от най-гребния съвременен подвид на полската яребица – *P. p. montana*.

Деветашката пещера ни разкрива пет ясно обособени екологични типа птици: водни и водолюбиви (представени с 39 вида), горски (33 вида), скалолюбиви (12 вида), полски и степни (11 вида) и обитатели на влажни ливади и мочурища (5 вида). Почти повсеместното неспецифично разпространение на водните и скалните местообитания ги прави неинформативни по отношение на характера на ландшафта. Затова по-голям интерес в това отношение за нас представлява делът на фаунистичния състав в останалите 3 групи. Както се вижда, преди около 70 000 години горските местообитания са доминирали над откритите (степно-полските и влажните ливади). Съставът на птиците характеризира някогашния ландшафт в района като лесостеп, което се подкрепя и от състава на изследваните от зоолога проф. д-р Васил Попов гребни бозайници – гризачи, насекомоядни, зайцеобразни и прилепи. От скалолюбивите (петрофилните) видове по-особено внимание заслужават находките на балканската (рогата) чучулига (*Eremophila alpestris*), чието разпространение днес в Европа е съсредоточено във високопланинските райони на Балканския и Скандинавския полуостров. Прави впечатление широкоото представяне на по-студенолюбивата авифауна, особено сред групата на водните птици: червеношия гъска (*Branta ruficollis*), траурна попанница (*Melanitta nigra*), попанница звънарка (*Bucephala clangula*), гащат мишелов (*Buteo lagopus*), снежна яребица, сребрист гъждосвирец (*Pluvialis squatarola*), малък горски водобегач (*Tringa glareola*), голям зеленокрак водобегач (*T. nebularia*) и гр.

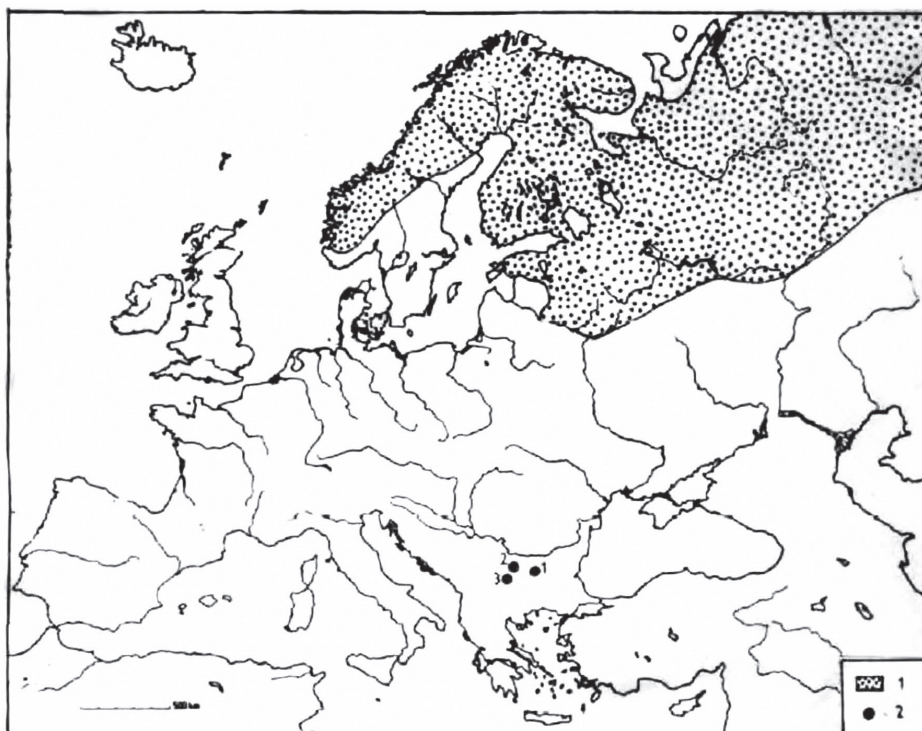
Днес гнездовите ареали на тези видове са оттеглени далеч на север от пределите на страната.

От друга страна, особен „смесен“ характер на разкритата в Деветашката пещера орнитофауна придава установяването на находки на голямото белогушо копърварче (*Sylvia communis*) и беловратата мухоловка (*Ficedula albicollis*) наред със споменатите дотук студенолюбиви видове. Ареалите на тези видове днес не само че не се припокриват, но в Европа са и добре разделени от зона, широка над 1000 км.

Установените представители на гъскоподобните птици са доказателство за наличието по онова време на обширни пресноводни водоеми с открито водно огледало и стояща вода, а представителите на дъждосвирицоподобните птици – за наличието на плитки открити брегове с пясъчно-чакълесто дъно. Установените видове змурци (*Podiceps*), рибарки (*Chlidonias*, *Gelochelidon* и *Sterna*), чайки

Потопница звънарка (*Vesperhalia clangula*).
Рис. Златозар З. Боев.

Разпространение на снежната яребица *Lagopus lagopus*. 1 – съвременен гнездов ареал на вида в Европа; 2 – находища на вида от късния плейстоцен в България (1 – Деветашка пещера; 2 – пещерата Козарника; 3 – Филиповска пещера).
Рис. Вера Христова.

Речна чайка (*Chroicocephalus rhidibundus*).
Рис. Златозар З. Боев.

(*Larus* и *Chroicocephalus*) доказват наличието на водоеми с богатата ихтиофауна.

За наличието на водоеми с тръстикови масиви говори присъствието на тръстикови блатари (*Circus aeruginosus*), водни гърдавици (*Rallus aquaticus*), средни пъструшки (*Zapornia pusilla*) и гр. Съставът на совите, кълвачите и гроздовете, както и сокелицата (*Nucifraga caryocatactes*), горската чучулига (*Lullula arborea*), черешарката (*Coccothraustes coccothraustes*), тетрева, глухара (*Tetrao urogallus*) и много други видове

потвърждават разпространението на обширни (излолистни) смесени горски масиви.

Разпространението на просторни безлесни степни ландшафти пък се доказват от наличието на останки на стрепет (*Tetrax tetrax*), свирци (*Numenius* sp.), ливадни гърдавици (*Crex crex*), пъгпъгъци (*Coturnix coturnix*), полски пра-яребици, обикновени калугерици (*Vanellus vanellus*), полски чучулиги (*Alauda arvensis*) и гр.

Както се убеждавате, разкритата в пещерата фосилна авифауна е извънредно богата и дава добра представа за характера и разнообразието на природните условия в Деветашкото плато през късния плейстоцен. Тук са представени птици от всички природни местообитания в страната. За всяко от тях те са представени и с най-голям брой видове. Сред видовете има и не малко такива, които днес са с по-ограничено разпространение и всичките пълнят страниците на българската „Червена книга“: белоока потапница (*Aythya nyroca*), малък креслив орел (*Clanga pomarina*), лещарка (*Tetrastes bonasia*), глухар, воден гърдавец,

Сокелицата (*Nucifraga caryocatactes*).
Рис. Златозар З. Боев.

Саблеклюн (*Recurvirostra avosetta*). Възрастна птица (отпред) с две малки. Поморийско езеро, 23.07.2015 г. Сн. З. Боев.

саблеклюн (*Recurvirostra avosetta*), кокилобегач (*Himantopus himantopus*), малък червенокрак водобегач (*Tringa totanus*), малък зеленокрак водобегач (*T. stagnatilis*), голям горски водобегач (*T. ochropus*), голяма бекасуна (*G. media*), горски бекас (*Scolopax rusticola*), пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*), горска ушата сова (*Asio flammeus*) и др.

Любопитен е фактът, че именно във вътрешността на страната сред установения видо-състав преобладават водолюбивите птици, доказващи наличието в близост до пещерата на обширни сладководни стоящи водоеми. Това обяснява и наличието на останки на червеношията гъска. Установяването ѝ в късния плейстоцен в България има важно палеозоогеографско значение не само за изясняване на направлението на сезонните миграции на вида през кватернера, но и за установяване на дисперсията на мигрантите и тяхната локализация в пределите на зимния му ареал. Досега в кватернерни

Пернатонога кукумявка (*Aegolius funereus*). Рис. Златозар З. Боев.

отложения червеношията гъска бе известна от Германия, Унгария, Украйна, Русия, Азербайджан, Гърция и Италия и намирането ѝ в страната би могло да се очаква, тъй като територията ни остава включена в пределите, ограничени от плейстоценските находища в тези страни. Деветашката пещера е първото място в България, където са открити кватернерни находки на този рядък вид в световен мащаб. Предполагаме, че гъската е станала жертва на бухал (*Bubo bubo*), обитаващ преддверие на пещерата. За това говорят и специфичните за този нощен властелин разтрошавания на дългите кости на жертвите, включително и двете находки на червеногушата гъска.

Естествено, освен изобилие от птици, в пещерата е установено и удивително разнообразие от всички останали гръбначни животни. На тях подробно няма да се спираме, но си заслужава да се отбележи, че зоологът проф. д-р Николай Спасов е определил останки от невестулка, див заек, европейска къртица, както и такива от изчезналите у нас вече хермелин (*Mustela erminea*) и голям скокливец (*Allactaga major*). Изключително многобройни и разнообразни са и останките от дребни бозайници, основно мишевидни гризачи – полевки и мишки, хомяци, както и земеровки, таралежи, прилепи и др. Макар и по-редки, в пещерата са открити все пак многобройни останки от пещерна мечка, пещерна хиена, тур, благороден елен, сърна, тарпан, дива свиня, а също и от костни риби и речни миди. Някои от тях са представлявали кухненски останки от хра-

Проф. г.б.н. Златозар Боев работи в Националния природонаучен музей при БАН от 1980 г. Завежда отдел „Гръбначни животни“. Създава палеоорнитологията като научно направление в България. Изгражда най-богатата в Югоизточна Европа колекция от фосилни (неогенски и плейстоценски) и субфосилни птици, сравнителна остеологична колекция от рецентни птици и научна библиотека по палеонтология и еволюция на птиците.

ната на палеолитните хора, които обитавали пещерата още отпреди 200 000 г.

Накрая нека обобщим за птиците: С разкритите в пещерата останки от 136 вида птици, което е почти 1/3 от състава на съвременната българска орнитофауна, Деветашката пещера е същински първенец. Тя се нарежда на първо място сред всичките досега проучени около 140 находища на фосилни и субфосилни птици в България. С такова птиче разнообразие тя се нарежда и сред първите в Европа! ■

Хората и царството на прилепите

Деветашката пещера е разположена на около 7 km от Летница и на 15 km североизточно от Ловеч, близо до село Деветаки, на източния бряг на река Осъм. Намира се на 175 km от София и на 293 km от Варна. Достъпът до пещерата е по пътека, дълга над километър, която започва малко след отбивката от пътя Ловеч – гр. Левски за село Деветаки в източна посока. Днес е включена в списъка на 100-те национални туристически обекта.

В миналото пещерата е била използвана за съхранение на храни от държавния резерв, а е била и засе-

кретен военен обект, включително склад за петрол. Обявена е за природна забележителност през 1996 г. и всякакви подобни дейности вече са невъзможни. През декември 2011 г. в Деветашката пещера се снимаха някои от мащабните сцени на мултимилionenната холивудска продукция „Непобедимите 2“. Снимките разбуждат прилепите от техния зимен сън и много от тях умират. Това води до протести на еколози и природозащитници. Пещерата е затворена за достъп от 1 юни до 31 юли, заради размножителния период на прилепите.

Тревожни данни за замърсяването на планетата

„Замърсяването е убило 9 милиона души през 2015 г.“ – чрез това тревожно заглавие на статия, публикувана през 2017 г., известното международно списание *Science News* отново привлича вниманието на съвременното човечество за огромната опасност, която е надвиснала над Земята поради глобалното замърсяване на околната среда. Основната причина за смъртта на толкова много хора само през 2015 г. е прогресивното замърсяване на въздуха, водата и почвата главно в бедните страни. Подобни данни през 2017 г. публикува и списание *Lanset*, получени от проучване на специална „Лансет комисия за замърсяването и здравето“ в света. По данни на тази комисия около 25 % от смъртните случаи през 2015 г. в света са главно в бедните страни и се дължат предимно на замърсяването на въздуха, а около половината от тях са в Индия и Китай. В статията се посочва също, че смъртните случаи от замърсяване на въздуха и водата са около 3 пъти повече от случаите

на смърт при СПИН, туберкулоза и малария, и около 15 пъти повече от загубите по време на войни и насилия през 2015 г. Замърсяването на въздуха атакува главно белите дробове на човека, ускорява смъртния изход в резултат на кардиологични и съдови проблеми и диабет, допринася и за умствени проблеми. Според д-р Ричард Фълър (Dr Richard Fuller) – президент на организацията „Чиста земя“ (*Pure Earth*), засега липсват достатъчно точни изследвания за отчитане на ефекта и на други причинители – химически вещества или ендокринни фактори, но няма съмнение, че замърсяването влияе на цялата планета, а не само в бедните страни.

Икономическите загуби от глобалното замърсяване на водата, въздуха и почвите по данни на *Science News* също са значителни и е възможно да струват над 4,6 трилиона долара на световната икономика.

По Science News